

**ULUSLARARASI
TÜRK DÜNYASI İNANÇ
ÖNDERLERİ KONGRESİ
BİLDİRİLERİ**

**23-28 EKİM 2001
ANKARA**

ANKARA - 2001

Yayımlanan Bildirilerin dil, imla ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Bildirilerdeki görüşler TÜKSEV Türkiye Kültür Sanat ve Eğitim Vakfı'nın görüşü anlamında yorumlanamaz.

BASKI :

EKİP GRAFİK

Matbaa Reklam Hizmetleri Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.
İstanbul Yolu 13. Km. Gersan Sanayi Sitesi 655. Sokak
No: 54 Ergazi / ANKARA
Tel / Fax : (0.312) 256 92 00 (4 Hat)

ISBN : 975 - 6573 - 01 - 5

Bu kitap; Kültür Bakanlığı ile Türkiye Sanat ve Eğitim Vakfı işbirliğinde TİKA'nın katkılarıyla gerçekleştirilen *“Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi”* bildirilerinden hazırlanmıştır.

KÜLTÜREL SÜREKLİLİKTE "İNANÇ ÖNDERLİĞİ" VE ALANLA İLGİLİ BİLGİNİN AKTARIM YOLLARI

Dr. R. Bahar AKARPINAR*

Bir varlık türü ve toplumun bir üyesi olarak insan, kendi yaşamını kurarken, yaşamın farklı alanlarında fikirleri, tavır ve tutumu, davranışları ile örnek alabileceği, çevresinde toplanabileceği önderlere ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyaç karşılığında tarih boyunca yaşamın farklı alanlarında bazı bireyler diğerlerine üstünlük sağlayarak kitleleri etkileri altına almış ve peşlerinden sürüklemeyi başarmışlardır. Bunun sonucunda, toplumların tarihinde önemli sayılan başarılı dönemler yaşandığı gibi, dünyayı kana bulayan acılı dönemler de geçirilmiştir.

Sözlük anlamı ile önder, "gücü, ünü veya toplumsal yeri dolayısıyla, belli zaman ve durumlar içinde, ilişkili bulunduğu küme veya toplumun tutum, davranış ve etkinliklerini değiştirip yöneltme yeteneğini gösteren kimse" (TDK 1988: 1138)dir. Bu kısa, özlü, açık tanımdan da anlaşılacağı üzere önderlik, önder olarak seçilen/kabul edilen/benimsenen/gönül ve söz birliğiyle onaylanan kişi ya da kişiler ile onu/onları izleyenler arasında kurulan bir bağdır.

Bu çalışmada;

-Önderlik nedir?

-İnanç önderliği nedir?

-İnanç önderinin sahip olması gereken nitelikler nelerdir?

-İnanç önderi neye göre seçilir?

-Kültürel süreklilikte, inanç önderliği nasıl açıklanabilir?

-Kültürel süreklilikte, inanç önderleri ile ilgili bilgi hangi yollarla aktarılır? gibi sorulara cevap aranacaktır.

* Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi.

Önderlik Rolü ve Süreci

Toplumbiliminin bir terimi olarak önder, geniş anlamda "ünü, gücü ya da toplumsal yeri dolayısıyla öncülük eden, toplumsal davranışı başlatan, başkalarının çabalarını yöneten, örgütleyen ya da denetleyen kişi"; dar anlamda, "bir toplumsal kümede inandırıcı yetenekleri ve üyelerin gönüllü benimsmeleri dolayısıyla öncülük eden kişi" (Ozankaya 1995:104)dir. Önderlik ise, "Bir toplumsal kümede üyelerce gönüllü olarak izlenen bir kişinin ünü, gücü ya da toplumsal yeri dolayısıyla öncülük etmesi, toplumsal davranışı başlatabilmesi, başkalarının çabalarını yönetmesi, örgütlemesi, denetlemesi durumu ya da süreci" (Ozankaya 1995:104)dir. Sosyal psikolojide önderlik, sosyal rollerden biri olarak değerlendirilmiş; önder ise, "bir grupta diğerlerini en çok etkileyen kişi" (Baymur 1994:281) ifadesiyle tanımlanmıştır. Davranış bilimcileri tarafından, önderlik konusunda yapılan sayısız araştırma ve inceleme hem konu ile ilgili pek çok tanımın yapılmasını, hem de çok sayıda model ve kuramın geliştirilmesini sağlamıştır. Her biri önderlik durumunun bir özelliğine öncelik vererek yapılan tanımlarda, önderliğin, güç, kontrol ve etki olmak üzere üç psikolojik konu ile yakından ilgili bulunduğu kanaatine varılmıştır (Özkalp 1983:212).

Önder, grubu amaçlarına ulaştırmada kullanacağı gücü şu kaynaklardan elde eder:

1. Kendisini izleyen bireylerin oluşturduğu formel/resmî veya informal/gayri resmî grubun işleyişini sağlayan yazılı veya sözlü yasalarda, öndere verilen görevler, tanınan haklar ve yüklenen sorumluluklardan;
2. Grubun sürekliliğini sağlayan kaynaklar üzerindeki kontrol yetkisinden;
3. Bilgi birikimi ve deneyiminden;
4. Grup içindeki iletişimi ve sosyal ilişkiler üzerindeki etkisinden;
5. Kişisel karakteristiğinden (Kırel 1998:19-27).

Önder, elde ettiği gücün de etkisiyle hem grubun işleyişini ve sürekliliğini, hem de bireylerin bağlılığını, değişim ve gelişimlerini izler, kontrol eder. Önderden beklenen, çeşitli alanlarda insanların davranışlarını etkilemesi ve yönlendirmesidir.

Önderlik konusunda geliştirilen model ve kuramlar (Koçel 1989); (Özkalp 1983); (Eren 1979), dolaylı yoldan önderin sahip olması gereken nitelikler hakkında da bilgi vermektedir. Önderin kişisel, sosyal, kültürel, meslekî

vb. niteliklerini tek tek sıralamaktansa, onun diğer insanlar üzerinde "özdeşlik hissi uyandırabilme" yeteneğini/ayrıcalığını ele almak konuyu daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirmeyi ve daha kolay kavramayı sağlayacaktır. Bu yetenek, aynı zamanda öndere, kendini izleyenlerin davranışlarını yönlendirmek için kullanabileceği bir üstünlük/güç de kazandırır. Özdeşlik gücü, kaynağını önderin fiziksel, kişisel, meslekî ve entellektüel özelliklerinden alır. "Bir bireyde bir diğer kişinin çok beğendiği, çekici bulunduğu, sahip olmak istediği özellikler varsa ve bundan dolayı bu kişi ona bağlanmışsa veya benze-meye çalışıp o kişiyle bütünleşiyorsa, söz konusu bireyin taşıdığı güç özdeşlik gücüdür" (Kirel 1998:18). Özdeşlik gücü yüksek olanlar bu özellikleri sayesinde diğerleri tarafından sevilir, sayılır, takdir edilir, örnek alınır ve izlenir. "Burada astın istenen davranışları göstermesini sağlayan şey, saygı, hayranlık, hoşlanma gibi duygular ve özdeşlik gücü taşıyan üst ile özdeşleşme isteğidir" (Kirel 1998:18). Kişi, başkalarını etkileyebilecek niteliklere sahipse ve bu niteliklerini bilinçli olarak başkalarını etkilemek amacıyla kullanabiliyorsa, önderlik olasılığı yükselir. Özdeşlik gücü çerçevesinde görülebilecek bütün niteliklere rağmen ideal önder, "kendi kişisel özellikleri doğrultusunda değil, grupla kurduğu iletişim açısından grubun gereksinimlerini en iyi şekilde karşılayabilen" (Özkalp 1983:242) kişidir.

Önderlik, sadece resmî organizasyonlara has bir süreç değildir. "Belirli bir grubun, belirli bir kişinin arkasından, belirli amaçları gerçekleştirmek üzere gitmesi ile önderlik süreci oluşur" (Koçel 1989:258). Süreç, hedef alınan amaç doğrultusunda, sadece grubun değil, geniş ölçekte pek çok grubun ve farklı sosyal-kültürel-ekonomik düzeyde yaşayan bireylerin oluşturduğu toplumun da bilinç ve refah seviyesini yükseltmek üzere olumlu veya gerek gruba, gerek topluma zarar verebilecek şekilde olumsuz yönde bir gelişme gösterebilir

Genel hatlarıyla önderin duygusal olgunluğa, etkin bir görüş ve sezgi yeteneğine, kendini başkalarının yerine koyabilme(empati) gücüne sahip olması; olaylara, durumlara, kişilere yaklaşımında nesnel davranması, kişilik haklarına saygı göstermesi, güçlerini grubun yararına kullanması; kendine ve beraberindeki kişilere güven duyması, önderlik sürecine verimlilik kazandıran öğelerdir.

Dinî Gruplar ve Dinî Graplarda İnanç Önderliği

Resmî veya gayri resmî herhangi bir grup oluşmuş değilse önderlik sürecinden de söz edilemez. Grup, "ortak norm ve davranış ilkelerini paylaşan,

aralarında çeşitli rol farklılaşması gerçekleştiren, ortak bir amaca ulaşmaya çalışan ve bu amaç doğrultusunda birbirleri ile haberleşme içinde bulunan, karşılıklı olarak birbirlerini etkileyen iki veya daha fazla kişinin bir araya gelmesi ile ortaya çıkan sosyal bir olgu" (Koçel 1989:284)dur. Gruplar pek çok şekilde sınıflandırılabilirler. Çalışmanın konusu gereği, grupların temel amaçlarına göre sınıflandırılmasını ele almak daha uygun olacaktır. Gruplar, temel amaçlarına göre, hizmet grupları, ekonomik gruplar, güvenlik grupları, siyasî gruplar, eğitim grupları, sosyal gruplar ve dinî gruplar şeklinde sınıflandırılmıştır (Hicks 1979:20-22).

Dinî grup, üyelerinin ruhsal/manevî ihtiyaçlarını karşılamak; öncelikle inanç merkezli bir birlik ve beraberlik bilinci oluşturmak; dinî davranışları biçimlendirmek, yönlendirmek ve kontrol etmek; inancın esaslarını ve sahip olunan değerleri korumak, yaymak; "dinî olmayan alanlarda da açıkça bir davranış standardizasyonu (davranış ortaklığı) sağlamaya çalışmak" (Kehrer 1996:46) gibi temel amaçlar doğrultusunda; karizmatik bir önderin çevresinde kurulan bir sosyal varlıktır.

"Karizma", Yunan dilinde "kişinin eşsiz bir manevî etki gücü ile donanmış olması" anlamında kullanılmıştır. Din sosyoloğu Max Weber, sosyal grupları; geleneksel, hukukî ve karizmatik gruplar olarak üçe ayırmış ve karizmatik grubu, "karizmatik cazibeye sahip bir önderin etrafında toplanmış bulunan grup" (Ünver 2000:262) ifadesiyle tanımlamıştır. Din sosyolojisinde, karizmatik gruplar terimi "bir dinî liderin veya din kurucusunun etrafında bütünlükten dinî cemaatler" (Ünver 2000:262)i, yani "sırf dinî grupları" veya başka bir ifade ile "kurucusu olan dinî gruplar" (Taplamacıoğlu 1983:219)ı tanımlar. Sırf dinî gruplar "dinden doğan gruplar"(Taplamacıoğlu 1983:219)dır ve "aynı dinî inançta olan kimseler, tek ve toplu olarak aynı dinî tören ve tapınmalarla birbirlerine kenetlenir" (Taplamacıoğlu 1983:236), dinî davranışlarını şekillendirir.

Peygamber veya üstad gibi karizmatik bir önder çevresinde oluşan sırf dinî gruplar, ilk çekirdek grubun taraftar kazanarak büyümesi, dünya görüşünün ve yeni toplum düzeni anlayışının yaygınlaşması; inanç esaslarının, ibadet şekillerinin ve dinî davranış beklentilerinin kurallaşması; farklı coğrafyalara açılımla birlikte farklı kültürel öğelerle uzlaşması; zamanla doğal olarak meydana gelebilecek, ancak temel inanç sistemini zedelemeyecek nitelikteki farklı yorumları bünyesine kabul etmesi ve teşkilatlanması/kurumlaşması ile genişlemişlerdir. Bu süreç peygamber ve üstad önderliğinde kurulan sırf dinî grupların evrensel dinler düzeyine ulaşabilmesini sağlar.

Konfüçyus, Buda, Jaina, Zerdüşt, Mani, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed gibi din kurucularının çevresinde sosyolojik anlamda sırf dinî grup olarak beliren, kurumlaşan ve evrensel boyuta ulaşan dinlerde zaman içinde, üyelerin ruhsal/manevî ihtiyaçlarını karşılamak; öncelikle inanç merkezli bir birlik ve beraberlik bilinci oluşturmak; dinî davranışları biçimlendirmek, yönlendirmek ve kontrol etmek; inancın esaslarını ve sahip olunan değerleri korumak, yaymak; "dinî olmayan alanlarda da açıkça bir davranış standardizasyonu (davranış ortaklığı) sağlamaya çalışmak gibi temel amaçlar doğrultusunda türeyen dinî grupların önderlerinde mümkün olduğunca ilk kurucunun dinî, insanî ve meslekî nitelikleri aranmaktadır. "İlk kurucu", inancın teorik boyutu olan esasları pratik boyuta taşıyan davranış şekillerini örnekleyen kişi olarak kabul edilmektedir. Tüm öğeleriyle birlikte inanç temelinde gelişen kültür, öncelikle ilk kurucuyu; ikinci sırada onu en yakından tanıyan, izleyen, itaat eden ve destekleyenleri; daha sonra, ilk kurucunun yaşamını yitirmesinin ardından öğretiyi yaşatmak ve toplumsal düzeni sürdürmek gerekliliğiyle onun yerine, onun önderlik rolünü üstlenenleri, dini kabul edip yaşamlarına aktaran kitlelere "örnek/ideal insan" olarak tanıtmış ve yüceltmıştır.

Bu bağlamda İslâm terminolojisinde/sözcük dağarcığında, "peygamber", "resûlullah efendi", "ehl-i beyt", "ehl-i âba", "nesl-i resûl", "ashâb", "ashâb-ı kiram", "ashâb-ı suffe", "ehl-i suffâ", "aşere-i mübeşşere", "hulefâ-yi raşidîn", "imam" terimlerinin kapsamlı açılımında daima "İslâm ahlâkı", "peygamber ahlâkı", veya "sünnet" kavramı göz önünde bulundurulmuş, ilgili kişiler "örnek/ideal insan"lar olarak gösterilmiş ve yüceltilmiştir. Bu terimlere, kaynağını Kur'an-ı Kerim'den, İslâm dininin esaslarından, hadis ve sünnetten alarak, İslâm ahlâkını yaymaya çalışan tasavvuf akımlarının kurumlaşmasıyla birlikte tasavvuf terminolojisine /sözcük dağarcığına giren "veli", "pîr", "şeyh" gibi terimleri de (günümüz koşullarında dikkatli kullanım zorunluluğunu göz ardı etmeksizin) eklemek mümkündür.

Bu bilgiler aynı zamanda "kültürel süreklilikte inanç önderliği nedir?" ve "İnanç önderlerinin sahip olması gereken nitelikler nelerdir?" sorularına da cevap verebilecek ifadeleri barındırmaktadır. İnancın, kültürün temel öğelerinden biri olduğu ve toplum yapısının oluşumunda önemli etkileri bulunduğu bilinmektedir. Belirli bir inanca sahip belirli bir toplumda, kültürel süreklilik nedeniyle gerek farklı dönemlerde, gerek aynı dönemin farklı sahalarında yaşayan kitleler üzerinde etkileri görülen inanç önderlerinin, önderlik nitelikleri, işlevleri, düşünceleri, davranışları ve yöntemleri bakımından birbir-

lerine benzedikleri, birbirlerini izledikleri, benzer durumlarda benzer bilgilerden yararlanarak benzer çözümler ürettikleri ve böylece kişisel karakterlerini unutturacak ölçüde kişiliklerinin önüne geçen bir "inanç önderi tipi" ve "inanç önderliği modeli" oluşturdıklarını ifade etmek yanlış olmasa gerek.

"İnanç önderi tipi" ve "inanç önderliği modeli" genellemelerinde Türk kültürel sürekliliğini bir veri tabanı olarak değerlendirmek ve ifadeleri örneklendirmek mümkündür. Türk tarihinde İslâm dininin önemli ölçüde tasavvuf akımları etkisiyle kabul edildiği ve yaygınlık kazandığı bilinmektedir. Varlığı, vahdet-i vücud esasıyla açıklayan ve İslâm ahlâkını öncelikle gönüle ve duygulara hitâb ederek aktaran tasavvuf düşüncesi, yeni bir inanç dairesine giren kitleye kolaylık sağlamıştır. Aynı zamanda, Türkistan sûfilik geleneğiyle başlayan ve batıya açılımda Anadolu ve Balkan sahalarında önemli etkileri görülen Türk tasavvuf anlayışının oluşmasına da yön vermiştir. Bu anlayış başta Ahmet Yesevî olmak üzere, kitleye inanç önderliği yapan mutasavvıfların yetişmesine zemin hazırlamıştır. Konu bağlamında, XIII. yüzyıl Anadolu sahası, bir kültürel kesit olarak ele alınabilir. Özellikle XIII. yüzyıl Anadolu sahasında,; düşünceleri, öğretileri, idealleri, faaliyetleri, yöntemleri bakımından birbirleriyle eşdeşlik gösteren Hacı Bektaş Velî, Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, Ahi Evran gibi mutasavvıflar ve bir anlamda dönemin sözcülüğünü üstlenen Yunus Emre, yalnızca kendi çağlarındaki insanlara değil, evrensel boyutta tüm insanlığa "inanç önderliği"/"manevî önderlik" yapmışlardır (Akarpınar 2001a:5-14), (Akarpınar 2001b 15-32). XIII. yüzyıl Anadolu sahasında, kaynağını İslâm dininin ilk önderi Hz. Muhammed'in düşüncesi, hal, tavır ve davranışlarından alan ve tasavvuf neşvesiyle gelişen "inanç önderi tipi" ve "inanç önderliği modeli", izleyen dönemlerde ve sahalarda da benzer şekillerde tekrarlanmıştır.

İnanç Önderinin Seçiminde Yararlanılacak Bilginin Aktarım Yolları

İnanç önderi, gerek yaşadığı çağda, gerek bıraktığı miras ile, neye nasıl inanılacağı; inancın ne şekilde dile getirileceği, davranışa dönüştürüleceği; gündelik yaşam ile inancın nasıl bağdaştırılacağı; yaşamın farklı alanlarında inançtan nasıl yararlanılacağı; inançla ilgili bilgi yetersizliğinden veya bütünü kavrayamamaktan ötürü karşılaşılan sorunları hangi yollarla çözüme ulaştırılabileceği vb. gibi pek çok alanda, sosyal rolü gereği, insanî, dinî, meslekî bilgi, beceri ve gücünü gerekli durumlarda kullanması ve yol göstermesi beklenen kişidir. Bu durumda; "Kim, inanç önderinin bilgi, beceri ve gücünü gerekli durumlarda kullanmasını ve yol göstermesini bekler?".

Yaşamın her alanında olduğu gibi, inanç konusunda da kişinin örnek alabileceği, danışacağı, fikir alış verişinde bulunacağı bir öndere ihtiyaç duyması mümkündür. Bu aşamada kişinin önünde iki seçenek oluşur:

1. Kişi, karar verme ve seçme hakkını kullanarak ya da organik veya sosyal ilişkilerle bağlı bulunduğu toplulukların yönlendirmesiyle bir inanç önderi çevresinde maddî varlığını sürdüren gruba/cemaate/alt cemaate/ cemaat koluna katılabilir. Böylece yeni bir çevreye girer ve ilişkileri paylaşır. Grubun kurallarına uyar, sorumlulukları üstlenir ve zorunlulukları kabullenir.

2. Kişi, maddî bir gruba veya çevreye ihtiyaç duymaksızın, sadece manevî olgunluğa ulaşmak, bilinç düzeyini yükseltmek, dünya görüşünü desteklemek vb. nedenlerle, "karizmasından" etkilenip özdeşlik hissi duyduğu, çağdaşı veya daha önce yaşamış önder veya önderlerle tamamıyla kişisel/manevî bir bağ kurabilir. Bu seçenekte, kişinin inanç önderiyle yüz yüze gelmesi, aynı ortamlarda bulunması, aynı havayı soluması şart değildir. Önemli olan özdeşlik hissinin uyanması ve gönüllü manevî bağlantının zihnen kurulmasıdır.

Her iki seçenekte de, inanç ve inanç önderi konusunda bilgiye ihtiyaç vardır. Bilginin çoğunlukla sözlü kültür ortamlarında aktarılma alışkanlığının bulunduğu; pratik/deneysel bilginin öncelik kazandığı topluluklarda, her alanda olduğu gibi inanç konusunda da aynı yöntem uygulanmaktadır. Kişi; duyulanlardan, görülenlerden, yaşananlardan, deneyimlerden elde edilen bilgi ile eğitilir, aydınlatılır, yönlendirilir. İhtiyaç hissedildiğinde veya müsliman Türk yaşantısında olduğu gibi, perşembe günü ve cuma gecesi; Kadir gecesi, kandiller gibi İhyâ gün ve geceleri; üç aylar, dinî bayramlar, Ramazan ve Muharrem ayları; çeşitli nedenlerle düzenlenen dinî törenler; makam, türbe, yatır ziyaretleri; mukabeleler ve okumalar; herhangi bir cemaat söz konusu ise eğitim amaçlı toplantılar; toplu ibadetler vb. vesilelerle oluşturulan sohbet ortamlarında gerek inanç, gerek inanç önderi konusunda bilgi aktarılmaktadır (Akarınar 1999). Bu tür bilgi aktarımında dinî muhtevalı anılar, efsaneler, destanlar, masallar, menkabeler, hikâyeler, şiirler gibi sözlü edebiyat ürünleri ve inanç önderinin hayat hikâyesi, yaptığı işler, bilgisi, varlığına inanılan olağanüstü güçleri ile ilgili pek çok anlatı kullanılabilir. Örnekleme ve kıssadan hisse çıkarma esasına dayanan; dikkat çekici, merak uyandırıcı, manevî coşkunluk sağlayıcı; çoğu kez abartılı ifadelerle zenginleştirilmiş bu sözlü metinlerden elde edilen bilginin doğruluğunu/güvenilirliğini belirlemek oldukça zordur. Genellikle tek merkezli bir bilgi akımı olması nedeniyle bu tür topluluklarda, aktarıcının bilgisi, düşünceleri, hitabet ve belagat gücü, niyeti, tavır ve tutumu önem kazanmaktadır.

Sosyal-kültürel-ekonomik ilişkilerin yoğunlaştığı; bilgi birikiminin çoğaldığı, ilgi alanlarının çeşitlendiği; her tür basın-yayın faaliyetlerinin izlendiği, kitle iletişim araçlarının kullanıldığı, eğitim düzeyinin nisbeten yükseldiği topluluklarda, sözlü bilgi aktarımının yanı sıra farklı kaynaklardan da yararlanılabilir. Güvenilir bilgiyi seçme zorunluluğunun sorun haline gelebileceği böyle bir yapıda kişi, inanç önderiyle ilgili çok yönlü bilgiye ulaşma imkânına sahiptir. Özellikle dinî yayınlar, kişinin bilgilenmesini, bilgisini pekiştirmesini sağlayacak ve seçimini destekleyecek niteliktedir. Dinî yayınlar; "inançlar, davranışlar ve sosyal hayatın belirli koşullarına göre yapılanıdırılmış kurumlar sistemi" (Witold Tyloch-Tümer 1997:6) olan dani, soyut ve somut boyutlarıyla ele alır. Diğer bir ifade ile dinî yayınlarda, dinî hayatın ideolojik, ibadet, tecrübe, zihnî(entellektüel) ve etki(sosyal) (Hökelekli 1998:73-74) boyutlarına yönelik bilgiler bulunmaktadır. Dinî yayınlar, bilimsel/akademik kullanıcıya hitap edecek şekilde teorik-kavramsal-kuramsal olduğu gibi, halkın/kitlenin din-inanç konusundaki ihtiyaçlarına da cevap vermeye yönelik pratik yaklaşımlı yayınlardır. Günümüz teknolojisiyle, dinî yayınlar, gazete, dergi, kitap, broşür, afiş gibi yazılı; poster, kartpostal, çıkartma, pop-kart gibi görüntülü; kaset, cd gibi sesli; sinema ve video filmleri, vcd, dvd gibi sesli ve görüntülü yayınlar ile radyo ve televizyon programları, internet siteleri ve web sayfaları halinde tüketiciye sunulmaktadır (Akarpınar 2001c). Kamu kurum ve kuruluşları ile özel teşebbüs tarafından yayımlanan ve farklı bilgi düzeylerine hitab edebilecek şekilde hazırlanan dinî yayınlar arasında, inanç önderliği ile ilgili olanlar genellikle "Biyografiler", "İslâm Önderleri", "Peygamberler", "Hatırat", "Sempozyum-lar-Paneller-Konferanslar", "Fetva-Vaaz-Hutbe ve Sohbetler", "Roman-Hikâye" gibi dizi/serilerde gruplandırılmaktadır. Yayınlarda inanç önderi/önderleri tanıtılmakta, hayat hikâyeleri, düşünceleri, öngördükleri toplum düzeni, eğitim faaliyetleri gibi konularda kapsamlı bilgi verilmektedir. Bu tür yayınlardan yararlanırken dikkat edilmesi gereken nokta, mümkün olduğunca, objektif/nesnel yaklaşımlı çalışmalara itibar edilmesidir.

DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, sosyal bilimlerin "önderlik" konusunu ele alan disiplinlerinde kullanılan tanım, yöntem ve kuramlardan yararlanarak "inanç önderliği"nin esasları, kitle ile ilişkisi, önderin rolü, işlevi, etkisi incelenmeye ve değerlendirilmeye gayret edilmiştir. Metnin bütününde inanç önderliği konusunda ideal bir tablo çizilmiş olduğu görülmektedir. Oysa, ideal çizgi ile ger-

çekler karşılaştırıldığında, kimi zaman, inancı korumak ve kollamak adına çizginin terkedildiği ya da en azından çizgiden uzaklaşıldığı farkedilmektedir.

İnsanlığın uzak ve yakın tarihî geçmişinde, doğrudan manevî alanla ilgili olması beklenen inanca, farklı kimlikler kazandırmak; iktidar uğruna inanca sarılıp onu siyasî oyunların bir parçası haline getirmek; sosyal rolleri âlet ederek kişisel çıkarlar elde etmeye çalışmak; halka hizmet adına, ayak oyunlarına, yanıltmacalara, yersiz yönlendirmelere, niyet sahtekârlığına girişmek; "bu işi en iyi ben bilirim, beni kabul etmeyen bizden değildir" kabilinden cür'etkâr/mesnedsiz/anlamsız iddialarda bulunmak; dinleyenleri galeyana getirip heyecanı hezeyanla sonlandıran hammaşî söylevler kullanmak vb. gibi, hem inancın, hem de inananların samimi duygularının sû-i istimâl edildiği pek çok durum ve olayla karşılaşmak mümkündür.

Her inanç sistemi temelde, mânen olgun insanlardan kurulu sağlıklı bir toplumsal yapıyı öngörmekte; huzur, refah, birlik ve beraberlik kavramları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle evrensel dinlerde, insanlardan beklenen, en azından, kendi iç aydınlıklarını sağlamaları; varlıklarının nedenini kavramaları; insan olmanın ne anlama geldiğini farketmeleri; diller, dinler, ırklar, renkler, cinsler, milletler ayrı dahi olsa, insan olma bilincini paylaşmalarıdır.

İnanmak/iman etmek, son derece kişiye özel bir psikolojik durumdur ve kişinin davranışlarıyla yakından ilişkilidir. İman, özgürlük ve güven isteyen bir seçimdir. Zorlanan, örselenen, yıpratılan, tedirgin edilen imandan kişiye ve topluma yarar sağlanamayacağı ortadadır. Böyle bir alanda, önderlik rolünün gereklerini yerine getirmek ne denli sorumluluk isteyen bir durum ise; kişiyi önderlik rolüne uygun görmek de o denli hassas bir seçimdir.

Öncelikle, evrensel bir inanç sisteminde, inanç önderinin düşüncelerinin, sözlerinin ve davranışlarının, herhangi bir ayırım gözetilmeksizin tüm insanlık tarafından kabul edilebilir olması zorunludur. Belirli bir din söz konusu olduğunda ise, önderin o dini ayrıntılarıyla tanınması; sosyal yaşantıyı şekillendiren hükümlerini bilmesi gerekir. Kitle ile rolüne uygun sağlıklı bir ilişki kurabilmesi ve etkileyebilmesi için, kitlenin kültürel-tarihî-siyasî birikimi ve karakteri hakkında görüş sahibi olması; yorumlama ve değerlendirme yeteneğinin bulunması; bilgi, deneyim ve gücünü toplum yararına kullanması gerekir. Ancak bu koşullarda önder, gerek yaşadığı çağda, gerek izleyen dönemlerde sayılan, sevilen, güvenilen, örnek alınan, toplum beğenide korunan ve değer verilen bir önder olabilir.

Birkaç cümle önce, önder seçiminin hassasiyetinden bahsedilmişti. Bu seçimde, kişinin ve kitlenin öncelikle, akla uygun yargılar verme yeteneğine ve doğru ile yanlış birbirinden ayırıp doğru kararlar alma gücüne sahip olması; daha kısa bir ifadeyle sağduyulu ve sağgörümlü olması gerekir. Ancak bu şekilde son derece özel bir alan olan imanın örselenmesi, yıpratılması, hattâ oyuncak haline getirilmesi engellenebilir. Bu gerekliliği gerçekleştirmek için, açık görüşlülüğe, bilgiye, yüksek bilinç düzeyine ihtiyaç duyulması kaçınılmazdır ve sanırım, inanç önderinden beklenen en önemli faaliyet, gücünü bu ihtiyacı karşılamak yolunda kullanabilmesidir.

Kişi-toplum-önder ilişkisinde aslolan; gelişme-değişme-ilerleme bağlantısını göz ardı etmeksizin, güven duygusunun şekillendirdiği ortamlarda, yaşamın tüm yönleriyle yakında ilgisi olan "inanç" temelinde, sağlıklı-yararlı-verimli sonuçlar doğuracak bir iletişim kurarak, hem imanın ehil olmayan ellere teslim edilmesini ve çıkar çevrelerince vasıta olarak kullanılmasını/kullandırılmasını engellemek, hem de toplumun, kültürel süreklilikle aktarılan değerlerini korumasını; huzur ve barış içinde yaşamasını sağlamaktır.

KAYNAKÇA

- Akarpınar, R. Bahar; "Türk Kültüründe Dinî Törenler ve Mevlid Kutlamaları", Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halkbilimi Bilim Dalı Doktora Tezi (Yayınlanmamış), Dan: Prof. Dr. Dursun Yıldırım, Ankara, 1999.
- Akarpınar, R. Bahar; "Onüçüncü Yüzyıl Anadolu Sahasında Aydınlanma Kuşağının Oluşumu", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2001a, 1, 5-14.
- Akarpınar, R. Bahar; "XIII. yy. Anadolu Sahası Mutasavvıflarının Düşüncelerinde Beliren İdeal/Örnek İnsan ve Toplum Düzeni Bağlamında İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin Değerlendirilmesi", Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri 23-28 Ekim 2000, Ürgüp/Nevşehir/Türkiye, Ankara:Ervak Yayınları, 2001b, 15-32.
- Akarpınar, R. Bahar; "Popüler Dinî Yayınlar ve Kullanım Alanları" VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi 18-22 Haziran 2001, Medya ve Geleneksel Kültür Seksiyonu Bildirisi, 2001c, İçel/Türkiye.
- Arslan, Hüsamettin; Epistemik Cemaat-Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi, İstanbul: Paradigma Yayınevi, 1992.
- Baymur, Feriha; Genel Psikoloji, İstanbul:İnkılâp Kitabevi, 1994.
- Eren, Erol; Yönetim Psikolojisi, İstanbul:Metler Matbaası, 1979.
- Günay, Ünver; Din Sosyolojisi, İstanbul:İnsan Yayınları, 2000.
- Hicks, Herbert G.; Örgütlerin Yönetimi, (Çev: B. Bumin, B. Aytek, O. Tekok), Ankara:Olgaç Matbaası, 1979.
- Hökekleli, Hayati; Din Psikolojisi, Ankara:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Kaplan, Mehmet, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3-Tip Tahlilleri, İstanbul:Dergâh Yayınları, 1991.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem; İnsan ve İnsanlar, İstanbul:Cem Ofset Matbaacılık Sanayii A.Ş. 1979.
- Katz, D., R. Kahn; Örgütlerin Toplumsal Psikolojisi, (Çev:Halil Can, Yavuz Bayar), Ankara:Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1977.
- Kehrer, G., R. Robertson, E. Durkheim; Din Sosyolojisi, (Çev:M. Emin Köktaş, Abdullah Topçuoğlu), Ankara:Vadi Yayınları, 1996.
- Kırel, Çiğdem; Örgütlerde Güç Kullanımı, Eskişehir:Anadolu Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Yayınları, 1998.

- Koçel, Tamer; İşletme Yöneticiliği, İstanbul:İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadî Enstitüsü Yayınları, 1989.
- Taplamacıoğlu, Mehmet; Din Sosyolojisi, Ankara:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1983.
- Timuçin, Afşar; Düşünce Tarihi, İstanbul:BDS Yayınları, 1992.
- Tümer, G., A. Küçük; Dinler Tarihi, Ankara:Ocak Yayınları, 1997.
- Türk Dil Kurumu; Türkçe Sözlük, c.2. Ankara:Türk Tarih Kurumu Basınevi, 1988, s.1138.
- Ocak, A. Yaşar; Türkler, Türkiye ve İslâm, İstanbul:İletişim Yayınları, 1999.
- Ozankaya; Önder; Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, İstanbul:Cem Yayınları, 1995.
- Özkalp, E; Davranış Bilimleri ve Organizasyonlarda Davranış, Eskişehir:İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi Yayınları, 1983.